

УДК 159.923.2

кандидат психологічних наук, доцент, Меднікова Г. І.Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
Україна, Харків**СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СМИСЛОЖИТТЄВИХ І ЦІННІСНИХ
ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ
СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ**

У статті представлені результати емпіричного дослідження, спрямованого на визначення специфіки взаємозв'язку ціннісних і смисложиттєвих орієнтацій студентів залежно від особливостей їх ставлення до себе. В основу дослідження покладене уявлення про ставлення до себе як внутрішній чинник розвитку особистісної системи цінностей на юнацькому етапі соціалізації. Виявлена специфіка взаємозв'язків смисложиттєвих орієнтацій, термінальних та інструментальних цінностей для студентів першого, третього й п'ятого курсів з різною будовою ставлення до себе.

Ключові слова: смисложиттєві орієнтації, ціннісні орієнтації, термінальні цінності, інструментальні цінності, ставлення до себе, студенти.

Меднікова А. И. Специфика взаимосвязи смысловжизненных и ценностных ориентаций студентов с различными особенностями самоотношения / Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Украина, Харьков.

В статье представлены результаты эмпирического исследования, направленного на определение специфики взаимосвязи ценностных и смысловжизненных ориентаций студентов в зависимости от особенностей их самоотношения. В основу исследования положено представление о самоотношении как внутреннем факторе развития личностной системы ценностей на юношеском этапе социализации. Виявлена специфіка взаємозв'язків смисложиттєвих орієнтацій, термінальних і

инструментальных ценностей для студентов первого, третьего и пятого курсов с различным строением самооотношения.

Ключевые слова: смысложизненные ориентации, ценностные ориентации, терминальные ценности, инструментальные ценности, самооотношение, студенты.

Mednikova G. I. Interrelation specificity of life-purpose and value orientations of the students with different features of self-attitude / H.S. Skovoroda Kharkov National Pedagogical University, Ukraine, Kharkov.

The paper presents the results of the empirical research directed to definition of the interrelation specificity of value and life-purpose orientations of the students according to their self-attitude features. The research is based on the idea of self-attitude as an inner factor of the values personal system development at the juvenile socialization stage. Specificity of the life-purpose, terminal and instrumental interrelations for the first, third and fifth course students with different structure of self-attitude has been revealed.

Key words: life-purpose orientations, value orientations, terminal orientations, instrumental orientations, self-attitude, students.

Вступ.

Потреба суспільства не тільки у високоосвічених фахівцях, але й у фахівцях, здатних вирішувати важливі життєві завдання, прямує шляхом саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації, привертає увагу науковців до проблем, пов'язаних із становленням ціннісно-сміслової сфери особистості сучасного студента.

У дослідженнях сучасних авторів, заснованих на уявленнях про ставлення до себе як смислове утворення, індикатор смислу власного «Я» для людини, воно вивчається як внутрішній фактор розвитку особистісної системи цінностей на юнацькому етапі соціалізації, визначаються характеристики ціннісно-сміслової сфери особистості в студентському віці, коли відбувається інтенсивне її становлення [1].

М. В. Шабаловська у дослідженні, спрямованому на вивчення цінностей і їх взаємозв'язків зі ставленням до себе у сучасних студентів, виявила низьку значимість цінностей, які є основою саморозвитку і самовдосконалення [2].

У дослідженні Т. М. Кочеткової виявлено, що позитивне ставлення до себе сприяє самоактуалізації особистості, а негативне може виступати базою як для активної, так і для пасивної особистісної позиції залежно від ступеня виразності самоінтересу, рефлексивності та інтернальності [3].

Слід зазначити, що у більшості досліджень автори зосереджені на пошуку взаємозв'язків цінностей, смисложиттєвих орієнтацій і окремих компонентів ставлення до себе. Однак компоненти останнього не виступають ізольовано, між ними існують складні взаємозв'язки, взаємовплив. Основним принципом організації компонентів ставлення до себе в єдину систему виступає принцип смислової інтеграції, а загальний рівень ставлення до себе, у першу чергу, залежить від рівня ставлення до себе по найбільш значимому смислу, ступеня його позитивності, що визначає якісну специфіку індивідуального ставлення до себе.

Мета даного дослідження полягала у визначенні специфіки взаємозв'язку ціннісних і смисложиттєвих орієнтацій студентів залежно від особливостей їх ставлення до себе.

Виклад основного матеріалу статті. Дослідження проводилося з використанням «Методики дослідження ставлення до себе» С. Р. Пантилєєва, «Методики вивчення ціннісних орієнтацій» М. Рокича, «Тесту смисложиттєвих орієнтацій» Д. О. Леонтьєва. Усього у дослідженні брали участь 504 студента ряду вузів міста Харкова, з них: 126 першокурсників, 240 третьокурсників і 138 п'ятикурсників. Для виявлення груп випробовуваних, які мають подібні прояви змінних ставлення до себе, результати, отримані по групах студентів першого, третього й п'ятого курсів за допомогою опитувальника С. Р. Пантилєєва, були піддані кластеризації методом k-середніх.

По першому курсу було виділено 3 кластери спостережень. До 1 кластеру увійшли 31,79%, до 2 – 44,4%, до 3 – 23,81% першокурсників. Усереднений

профіль ставлення до себе студентів 1 кластеру характеризується вираженим підйомом на шкалах емоційно-ціннісного компоненту ставлення до себе, профіль 2 кластеру – підйомом на шкалах емоційно-оцінного компоненту ставлення до себе, а профіль 3 кластеру відрізняється більш низьким розташуванням у цілому й підйомом на шкалах внутрішньої конфліктності й самозвинувачення.

У ході аналізу кореляційних зв'язків між показниками смисложиттєвих і ціннісних орієнтацій студентів 1 кластеру першого курсу виявлені наступні зворотні зв'язки: цінності «життєва мудрість» із цілями в житті ($r=-0,448$, $p<0,01$), результативністю життя ($r=-0,308$, $p<0,05$), локусом контролю-Я ($r=-0,454$, $p<0,01$); цінності «пізнання» з життєвими цілями ($r=-0,318$, $p<0,05$), процесом життя ($r=-0,349$, $p<0,05$), локусом контролю-Я ($r=-0,367$, $p<0,05$).

Цінності життєвої мудрості й пізнання сприймаються студентами цієї групи, як нав'язані ззовні, але не приймаються ними, що підтверджується їх місцем в ієрархічній структурі термінальних цінностей представників 1 кластеру [4]. Усвідомлення невідповідності цінностей, які декларуються батьками або/і суспільством у цілому, реальній дійсності може проявлятися в категоричній їх критиці, бунті проти них, що більш характерно для підліткового віку. На певну інфантильність ціннісно-сміслової сфери студентів даного кластеру вказує й пряма кореляція інструментальної цінності «непримиренність до власних недоліків і недоліків інших людей» з локусом контролю-життя ($r=0,363$, $p<0,05$).

По 2 кластеру також спостерігається відкидання цінності життєвої мудрості зі зростанням задоволеності самореалізацією в минулому ($r=-0,432$, $p<0,01$). Цінність цікавої роботи прямо корелює зі сприйняттям процесу свого життя як цікавого й емоційно насиченого ($r=0,410$, $p<0,01$), задоволеністю самореалізацією ($r=0,430$, $p<0,01$), упевненістю в можливості контролювати своє життя ($r=0,397$, $p<0,01$). Усвідомленість і прийняття цінності цікавої роботи підтверджується її високим рангом в ієрархії цінностей представників даного кластеру, а зв'язок із цінностями розваг, матеріально забезпеченого

життя й суспільного визнання розкриває певні світоглядні позиції студентів [4]. Дані позиції підтверджуються й виявленими позитивними зв'язками складових смислу життя з інструментальними цінностями: високих запитів із процесом життя ($r=0,510$, $p<0,001$), локусом контролю-Я ($r=0,361$, $p<0,01$) і локусом контролю-життя ($r=0,415$, $p<0,01$); раціоналізму із процесом життя ($r=0,475$, $p<0,001$).

Зворотні кореляції процесу життя із цінностями ефективності у справах ($r=-0,329$, $p<0,01$) і незалежності ($r=-0,344$, $p<0,01$), а також цінності ефективності у справах із задоволеністю самореалізацією ($r=-0,440$, $p<0,01$) можна пояснити неможливістю реалізації своїх життєвих цінностей за рахунок власних зусиль і надією на допомогу в цьому інших людей, що підтверджується інструментальною незабезпеченістю цінностей групи «розваги - матеріально забезпечене життя - цікава робота - суспільне визнання», яка була визначена в ході кореляційного аналізу термінальних і інструментальних цінностей [5].

Разом з тим слід зазначити, що інструментальні цінності, пов'язані зі складовими смислу життя, не займають в ієрархії цінностей представників даного кластера домінуючих позицій. Найбільш значимою з цих цінностей виявилася незалежність (7 місце), а найменш значимою - високі запити (17 місце) [4]. Таким чином, спостерігається певний конфлікт між декларованою незначимістю зазначених цінностей і їх роллю в забезпеченні усвідомленості життя, вирішення якого може привести або до росту особистісної зрілості, або до зміцнення егоцентрично-гедоністичної світоглядної позиції студентів.

Зниження цінності розваг зі зростанням сприйняття й оцінки процесу життя як повного, насиченого ($r=-0,449$, $p<0,05$), задоволеності самореалізацією ($r=-0,570$, $p<0,01$) виявлене по групі першокурсників 3 кластеру. Серед інструментальних цінностей зі складовими смислу життя найбільше тісно пов'язані високі запити: із цілями в житті ($r=0,589$, $p<0,01$), із процесом життя ($r=0,574$, $p<0,01$), з результативністю життя ($r=0,559$, $p<0,01$), з локусом контролю-Я ($r=0,436$, $p<0,05$) і локусом контролю-життя ($r=0,494$, $p<0,05$), тобто відчуття усвідомленості життя студентів даного кластера прямо залежить

від того, наскільки задовольняються їхні високі запити. Крім того впевненість у можливості контролю життя передбачає підвищення цінності самоконтролю ($r=0,398$, $p<0,05$) і зниження цінності чесності ($r=-0,437$, $p<0,05$).

Прямі зв'язки певних цінностей з усіма складовими смислу життя розглядаються як показник того, що ці цінності виступають у якості інтегруючих, системоутворюючих у структурі ціннісно-сислової сфери особистості; наявність таких цінностей зв'язується з успішністю побудови власної еґо-ідентичності [6]. Разом з тим в ієрархії інструментальних цінностей представників 3 кластеру високі запити займають останнє місце, що може свідчити не про успішність побудови еґо-ідентичності, а про певну її сплутаність. Даний висновок підтверджується й тим, що, як і у студентів 1 кластеру, із смисложиттєвими орієнтаціями позитивно не корелюють термінальні цінності.

По третьому курсу було виділено 4 кластери спостережень. До 1 кластеру увійшли 27,5% третьокурсників, до 2 – 20,83%, до 3 – 40%, до 4 – 11,67%. Профілі ставлення до себе 1 і 4 кластерів подібні за конфігурацією. Вони характеризуються більш низьким розташуванням шкал оцінного компоненту щодо шкал емоційно-ціннісного компоненту ставлення до себе, піком по шкалі самоцінності. Разом з тим студенти, що увійшли до 4 кластеру, відрізняються більш вираженою відкритістю, схильністю до самозвинувачення, меншою самоприхильністю, менш схильні очікувати від навколишніх позитивного ставлення до себе. Профіль 2 кластеру третього курсу характеризується піками на шкалах самокерівництва й самоприйняття, а також найбільш високими показниками по шкалах внутрішньої конфліктності й самозвинувачення. Профіль 3 кластеру відрізняється найбільш високим розташуванням щодо профілів інших кластерів третього курсу, піком на шкалі самоцінності й низьким розташуванням шкал внутрішньої конфліктності й самозвинувачення.

По 1 кластеру третього курсу визначені зворотні зв'язки інструментальної цінності самоконтролю з усіма складовими смислу життя: цілями ($r=-0,303$, $p<0,05$), процесом ($r=-0,275$, $p<0,05$), результативністю ($r=-0,317$, $p<0,05$),

локусом контролю-Я ($r=-0,296$, $p<0,05$) і локусом контролю-життя ($r=-0,375$, $p<0,01$). Значимих кореляційних зв'язків смисложиттєвих орієнтацій і термінальних цінностей по даному кластеру не виявлено.

По 2 кластеру виявлені прямі кореляційні зв'язки цінності краси природи й мистецтва й процесу життя ($r=299$, $p<0,05$), а також цінності відповідальності й результативності життя ($r=285$, $p<0,05$) та локусу контролю-Я ($r=311$, $p<0,05$). Зворотні кореляційні зв'язки вказують на те, що чим більш схильні студенти до висування цілей, пов'язаних з майбутнім, тим менш значимими для них є цінності наявності гарних і вірних друзів ($r=-399$, $p<0,01$), розваг ($r=-360$, $p<0,01$), акуратності ($r=-278$, $p<0,05$). Цінність наявності гарних і вірних друзів крім того знижується з підвищенням усвідомленості результативності прожитого проміжку життя ($r=-293$, $p<0,05$), себе самого як хазяїна свого життя ($r=-382$, $p<0,01$), усвідомленості насиченості процесу життя ($r=-299$, $p<0,05$).

Таким чином, по даній групі студентів спостерігається певна закономірність, яка полягає в тому, що з ростом усвідомленості життя знижується значимість групоцентричних цінностей (друзі, розваги) і підвищується значимість цінностей гуманістичного рівня (краса природи й мистецтва, відповідальність). Даний результат входить у певне протиріччя з виявленою в ході кореляційного аналізу структурою цінностей представників даного кластеру, де група цінностей гуманістичного рівня не представлена, хоча окремі цінності цього рівня утворюють зворотні зв'язки із цінностями групоцентричного й егоцентричного рівнів [5], що свідчить про наявність протиріччя у ціннісно-смісловій сфері студентів, вирішенням якого може стать або прийняття й реалізація цінностей вищого рівня, або зростання незадоволеності собою, самозвинувачення, внутрішньої конфліктності.

По 3 кластеру не виявлено зв'язків між смисложиттєвими орієнтаціями й інструментальними цінностями. Термінальна цінність упевненості в собі зростає з підвищенням цілеспрямованості ($r=231$, $p<0,05$), а значимість цінності активного життя знижується з підвищенням усвідомленості життєвих цілей ($r=-270$, $p<0,01$), сприйняття себе, як особистості, яка може вільно

обирати цілі ($r=-377$, $p<0,001$) і будувати відповідно до них своє життя ($r=-215$, $p<0,05$).

Зниження цінності активного життя зі зростанням відчуття себе хазяїном власного життя ($r=-470$, $p<0,05$) спостерігається і по групі третьокурсників, які увійшли до 4 кластеру. Зростання усвідомленості прожитого проміжку життя як результативного супроводжується зниженням цінності щасливого сімейного життя ($r=-483$, $p<0,05$) і збільшенням цінності самоконтролю ($r=496$, $p<0,01$). Найбільша кількість кореляцій виявлена між ціннісними орієнтаціями й цілями в житті. Зі зростанням націленості на майбутнє спостерігається зниження цінності краси природи й мистецтва ($r=-384$, $p<0,05$) і сміливості у відстоюванні своїх думок ($r=-461$, $p<0,05$), а також зростання цінностей матеріально забезпеченого життя ($r=453$, $p<0,05$), щастя інших ($r=470$, $p<0,05$), акуратності ($r=495$, $p<0,01$) і високих запитів ($r=496$, $p<0,01$). Можна припустити, що третьокурсники 4 кластеру незадоволені своїм життям у сьогоденні, а смисл їх життю надає націленість на майбутнє.

По групі студентів п'ятого курсу виділено 4 кластери, до 1 з яких увійшло 20,29% вибірки, до 2 – 26,09%, до 3 – 42,03%, до 4 – 11,59%. Профіль ставлення до себе студентів 1 кластеру характеризується піками на шкалах самокерівництва й самоприйняття, відносно низьким розташуванням шкали відкритості й більш високим, відносно 2 і 3 кластерів, розташуванням шкал негативного ставлення до себе. Профіль 2 кластеру відрізняється збалансованістю шкал емоційно-оцінного й емоційно-ціннісного компонентів й зниженням на шкалах негативного ставлення до себе. Профіль 3 кластеру характеризується найбільш високим, щодо інших кластерів, розташуванням шкал емоційно-оцінного компоненту ставлення до себе, зниженням на шкалах самоприйняття й самоприхильності й істотним зниженням на шкалах негативного самоставлення. Профіль 4 кластеру відрізняється від профілів інших кластерів 5 курсу більш низьким розташуванням усіх шкал окрім шкал негативного ставлення до себе, по яких спостерігається різкий підйом.

По 1 кластеру п'ятого курсу визначено: чим більш цікавим і емоційно насиченим сприймається студентами процес їх життя, тим більше вони цінують терпимість ($r=535$, $p<0,01$) і менше високі запити ($r=-472$, $p<0,05$); чим більш активно висуваються цілі на майбутнє, тим більше цінується чесність ($r=544$, $p<0,01$); чим більшою мірою особистість сприймає себе як хазяїна свого життя, тем менш цінує творчість ($r=-403$, $p<0,05$).

Більшість визначених по 2 кластеру кореляцій виявилися прямими: з локусом контролю-Я пов'язані цінності життєвої мудрості ($r=392$, $p<0,05$) і цікавої роботи ($r=349$, $p<0,05$); цінність відповідальності корелює з життєвими цілями ($r=492$, $p<0,01$), процесом ($r=447$, $p<0,01$) і результативністю життя ($r=453$, $p<0,01$), локусом контролю-життя ($r=540$, $p<0,001$); цінність ефективності у справах пов'язана з цілями в житті ($r=573$, $p<0,001$) і локусом контролю-життя ($r=449$, $p<0,01$). Обернено корелює із цілями в житті ($r=-360$, $p<0,05$), процесом життя ($r=-342$, $p<0,05$) і локусом контролю-Я ($r=-339$, $p<0,05$) лише цінність чуйності. Усі цінності, пов'язані зі складовими смислу життя, певним чином стосуються професійної самореалізації й відображають засоби її досягнення, суб'єктивно прийнятні саме для студентів даної групи.

Зі смисложиттєвими орієнтаціями студентів 3 кластеру п'ятого курсу позитивно корелюють соціально схвалювані цінності, які можна також назвати традиційними: цінність здоров'я корелює з життєвими цілями ($r=489$, $p<0,001$) і локусом контролю-життя ($r=277$, $p<0,05$); цінності цікавої роботи й щасливого сімейного життя – із цілями в житті ($r=411$, $p<0,01$; $r=438$, $p<0,01$), результативністю життя ($r=336$, $p<0,01$; $r=347$, $p<0,01$), локусом контролю-життя ($r=398$, $p<0,01$; $r=379$, $p<0,01$). Разом з тим зі зростанням орієнтації на досягнення цілей у майбутньому ($r=-0,242$, $p<0,05$), усвідомленням можливості контролю подій власного життя ($r=-0,310$, $p<0,05$) знижується цінність розваг, а підвищення усвідомлення життя як цікавого й емоційно насиченого процесу супроводжується зниженням цінності наявності гарних і вірних друзів ($r=-398$, $p<0,01$). Серед інструментальних цінностей зі складовими смислу життя:

цілями ($r=-333$, $p<0,01$), результатом ($r=-292$, $p<0,05$), локусом контролю-життя ($r=-270$, $p<0,05$), обернено корелює лише непримиренність до недоліків у себе й інших. Досить високі ранги традиційних цінностей у груповій ієрархії [4] вказують на те, що дані цінності прийняті студентами 3 кластеру, а їх самореалізація на даному життєвому етапі відбувається саме в руслі традиційних цінностей.

По 4 кластеру визначена специфіка, яка відображає негативні зв'язки життєвих цілей та локусу контролю-життя переважно із соціально схвалюваними традиційними цінностями. Так із життєвими цілями обернено корелюють цінності здоров'я ($r=-589$, $p<0,01$), цікавої роботи ($r=-595$, $p<0,01$), життєрадісності ($r=-484$, $p<0,05$), чесності ($r=-590$, $p<0,01$), чуйності ($r=-480$, $p<0,05$), а з локусом контролю-життя – цінності любові ($r=-592$, $p<0,01$) і відповідальності ($r=-480$, $p<0,05$). Прямий зв'язок виявлений між цілями в житті й цінностями продуктивного життя ($r=482$, $p<0,05$), високих запитів ($r=495$, $p<0,05$), широти поглядів ($r=598$, $p<0,01$); між локусом контролю-життя й суспільним визнанням ($r=480$, $p<0,05$). У груповій ієрархії цінностей студентів даного кластеру цінності, що прямо корелюють із смисложиттєвими орієнтаціями, займають низькі позиції, а традиційні цінності декларуються як найбільш значимі [4], що може свідчити про дисгармонію в їх ціннісно-смісловій сфері. Виходячи з того, що цінності, які мають позитивний зв'язок з уявленнями про можливість контролю життя й цілями в житті є цінностями соціального самоствердження, а також враховуючи відсутність кореляцій цінностей із процесом, результатом і локусом контролю-Я, можна зробити висновок, що дані цілі не мають реальної опори у минулому і теперішньому.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Дані, отримані в ході дослідження, свідчать про те, що особливості самостварення студентів певним чином пов'язані зі становленням ціннісно-сміислової сфери особистості. Так у першокурсників при домінуванні в структурі ставлення до себе емоційно-ціннісного компонента відзначається бунтарський настрій щодо прийнятих у суспільстві цінностей; при домінуванні емоційно-оцінного

компоненту - занурення в процес життя з відсутністю цілей у майбутньому; при відносно високих показниках негативного самоствавлення - сплутаність цінностей. По групах третьокурсників, ставлення до себе яких вирізняється низькою внутрішньою конфліктністю, визначена обмежена кількість зв'язків ціннісних і смисложиттєвих орієнтацій. У студентів з більш негативним самоствавленням визначена більша кількість зв'язків, які відображають або протиріччя між суб'єктивною значущістю цінностей і їх роллю в осмисленні життя, або незадоволеність своїм життям у сьогоденні з орієнтацією на майбутнє. Осмисленість життя п'ятикурсниками, для яких характерна збалансованість ціннісного й оцінного компонентів, позитивність ставлення до себе, пов'язана із цінностями професійної самореалізації. У п'ятикурсників з позитивним самоствавленням при домінуванні емоційно-оцінного компоненту складові смислу життя пов'язані із традиційними цінностями, а при негативному ставленні до себе відзначається або відсутність прямих зв'язків термінальних цінностей і смисложиттєвих орієнтацій, або відкидання традиційних цінностей з концентрацією на цінностях-цілях, пов'язаних з майбутнім, які не мають реальної опори у минулому та теперішньому.

Перспектива подальших досліджень вбачається у розробці розвивально-корекційної програми, спрямованої на гармонізацію ставлення до себе та ціннісно-смислової сфери студентів.

Література:

1. Тихомандрицкая О. А. Ценности и самоотношение на этапе юношеской социализации: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Тихомандрицкая Ольга Алексеевна. - М., 2000. - 179 с.
2. Шабаловская М. В. Аксиологический аспект развития активности современных студентов / М. В. Шабаловская // Вестник Томского государственного педагогического университета. - 2009. - Вып. 6. - С. 81-85.
3. Кочеткова Т. Н. Смисложизненные ориентации лиц с разным самоотношением / Т. Н. Кочеткова // Вестник Томского государственного педагогического университета. - 2010. - Вып. 2 (92). - С. 118-123.

4. Меднікова Г. І. Характеристика ціннісних орієнтацій студентів з різними особливостями ставлення до себе / Г. І. Меднікова // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. - Вип. 47. – Х.: ХНПУ, 2014. – С. 121-130.

5. Mednikova G. I. The value sphere structure of the students with different self-attitude construction / G. I. Mednikova // European Applied Sciences. - 2014. - №2. - pp. 81-82.

6. Салихова Н. Р. Профессиональный выбор и реализуемость личностных ценностей в юности / Н. Р. Салихова // Казанский педагогический журнал. - 2008. - № 4. - С. 3-12.

References:

1. Tihomandritskaya O. A. Tsennosti i samootnoshenie na etape yunosheskoj sotsializatsii: dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.05 / Tihomandritskaya Olga Alekseevna. - M., 2000. - 179 s.

2. Shabalovskaya M. V. Aksiologicheskij aspekt razvitiya aktivnosti sovremennyh studentov / M. V. Shabalovskaya // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. - 2009. - Vyp. 6. - S. 81-85.

3. Kochetkova T. N. Smyslozhiznennyye orientatsii lits s raznym samootnosheniem / T. N. Kochetkova // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. - 2010. - Vyp. 2 (92). - S. 118-123.

4. Mednikova G. I. Harakteristika tsinnisnih orientatsiy studentiv z rizmimi osoblivostyami stavlennya do sebe / G. I. Mednikova // Visnik HNPU imeni G.S. Skovorodi. Psihologiya. – Vip. 47. – H.: HNPU, 2014. – S. 121-130.

5. Mednikova G. I. The value sphere structure of the students with different self-attitude construction / G. I. Mednikova // European Applied Sciences. - 2014. - №2. - pp. 81-82.

6. Salihova N. R. Professionalnyy vybor i realizuemost lichnostnyh tsennostey v yunosti / N. R. Salihova // Kazanskiy pedagogicheskij zhurnal. - 2008. - № 4. - S. 3-12.